

Alojz Jembrih
Zavod za jezik IFF, Zagreb

ŠTOKAVŠTINA U PJESNIŠTVU GRADIŠĆANSKIH HRVATA

1. O gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, odnosno, o njegovu stanju danas, u slavistici već se pisalo.¹ Međutim, kao slavist, držao sam da na ovom skupu valja nešto reći o oblikovanju književnojezičnog izraza u sferi suvremenog pjesništva gradišćanskih Hrvata, te prikazati neke od dilema koje prate njihov književni jezik od druge polovice XIX. stoljeća pa sve do naših dana.

Kada su se gradišćanski Hrvati u 16. stoljeću naselili u krajevima zapadne Ugarske (današnje Gradišće-Burgenland)², sa sobom nisu donijeli gotovu književnost koju bi mogli dalje razvijati. Nije nam poznato da li su svi znali za književnost Marulićeva kruga³ i krug hvarskih pisaca⁴ čiji je jezik bio sličan njihovu jeziku.

Ono što možemo zaista pretpostaviti jest da su posjedovali književnu tradiciju i da su njihovi svećenici upotrebljavali liturgijske knjige napisane glagoljicom hrvatske redakcije.⁵

2. U slijedećim stoljećima pismenost/književnost također njeguju svećenici. Djela koja su pisali, pretežno su moralno-didaktičkog sadržaja i služila su prije svega crkvi i pastorizaciji među hrvatskim naseljenicima. Držim da neću pogriješiti ako Belićeovu konstataciju, koja je doduše relevantna za književnost "Dalmacije, Bosne, Slavonije i Hrvatske"⁶, dodao bih i Srbije i Slovenije, Makedonije i Crne Gore, proširim i na tlo Gradišća u Austriji. Kad bi iz gradišćanskohrvatske književnosti nestalo djela o vjerskim i općereligijskim pitanjima od konca 16. st. pa sve do naših dana, nestalo bi vrijednih spomenika gradišćanskohrvatskog narodnog jezika i bilo bi teško eruirati njegov povijesni razvitak. Iako je to bila pučko-religiozna književnost^{6a}, ipak je dala svoj

značajan udio za razvitak književnog jezika i stvorila je svijest o "svojem" jeziku. Takva se činjenica očituje u borbi za crkvenu autonomiju (1545) a pri tom i za jezičnu⁷, jer biranjem hrvatskih svećenika za obavljanje liturgije, izabrali su ujedno svoj materinji jezik kojem su do danas ostali vjerni.

3. Kakvim je jezikom pisana spomenuta književnost, pokazao je László Hadrovics svojom monografijom⁸, dok su jezičnu situaciju današnjeg književnog jezika osvijetlili Vasiljev i Diličenko⁹, a dvije najnovije dijalektološke monografije pokazuju sadašnje stanje gradišćanskohrvatskih dijalekata¹⁰, te su ujedno vrijedan doprinos povijesnoj hrvatskoj dijalektologiji. Spomenuti dijalektološki radovi pojašnjavaju mnoge premise iz kojih je proizašla *hic et nunc* gradišćanska jezična situacija.¹¹

Radi se, dakle, o jeziku koji do danas nema svoje kodificirane jezične norme. Takvoj situaciji pridonio je niz važnih faktora, od kojih spominjem dva: a) velika raspršenost hrvatskih naselja u Gradišću, b) nedostatak neposredne veze s hrvatskim naseljima u matičnoj zemlji - Hrvatskoj¹², onako kako je to s koruškim Slovencima koji se po geografskoj širini naslanjaju na kompaktno slovensko područje s onu stranu Karavanki.

Prislanjanje književnom jeziku matične zemlje - Hrvatske

4. U zadnjih deset godina u suvremenom pjesništvu gradišćanskih Hrvata kao i u drugim periodikama (GLAS, NOVI GLAS, HRVATSKE NOVINE, POKUS) prisutna je tendencija preuzimanja književnog jezika SRH - matične zemlje, koji za svoju osnovicu, kako je poznato, ima štokavštinu.

Takva se prisutnost očitovala i mnogo ranije kod prosvjetnih radnika gradišćanskih Hrvata, pogotovu u 19. stoljeću, dakle, u vremenu kada je u Hrvatskoj na jezičnom planu sve u znaku promjena i traženja najpogodnijih putova u oblikovanju književnog jezika¹³. Tako saznajemo iz korespondencije učitelja M. Radnašića i svećenika I. Muškovića o knjigama iz kojih Radnašić uzima štokavske riječi prilikom poučavanja u Novom Selu. Bile su to: Mažuranićeva Slovnica hervatska (1859)¹⁴ i Veberova Skladnja ilirskog jezika (1859)¹⁵. Slično je postupio i Gašpar Glavanić (1833-1872) koji je težio za upotrebom hrvatskih školskih knjiga tiskanih u Zagrebu.¹⁶ Mihovil

Naković (1842-1900), također je bio zdušno poradio na tome da se za gradišćanskohrvatski književni jezik uzme hrvatski jezik *Riječke filološke škole* čiji je predstavnik bio Fran Kurelac¹⁷, a Mate Meršić Miloradić (1850-1928)¹⁸ za svoju Slovnicu hrvatskog jezika (1919) upotrijebio je Maretićevu gramatiku¹⁹.

5. Književnik Ignac Horvat (1895-1973)²⁰ također je težio za standardiziranjem gradišćanskohrvatskog književnog jezika postepenim naslanjanjem na književni jezik matične zemlje. Njegovo nastojanje u tom pravcu vidljivo je i u pismu koje je g. 1937. uputio Stjepanu Ivšiću, u kojem između ostalog kaže: (...) *Ali još prije Vas molim za Vaše mišljenje u pogledu 'književnog' jezika. Mi smo naime nedavno odlučili, da ćemo i dalje pisati našim čakavskim jezikom, jer ogromna većina našeg naroda govori ovo narječje pa ga i najbolje razumije. Dakako uz ovo su tomu našem jeziku otvorena sva vrata evolucije u okviru južnog štokavskog književnog jezika (...). Da li je iz jezičnog pogleda pametno, ako mi ostajemo uz naš čakavski (govor) jezik, kojega Vi dobro poznajete? Ima li smisla, da mi saberemo naše riječi te izdamo za našu intelegenciju jedan rječnik naših i književnih riječi?*²¹

Ivšić se složio s prijedlogom I. Horvata, odgovorivši mu: (...) *slažem se, da za svoj književni jezik zadržite svoj čakavski dijalekat, jer većina u Gradišću govori tim dijalektom. Vrlo bi dobro i potrebno bilo, da saberete svoje jezično blago, i da se sastavi rječnik (...).*²²

Ohrabren Ivšićevom podrškom, Horvat je znao često isticati kako dobro poznavanje hrvatskog književnog jezika gradišćanskim Hrvatima otvara i obiljan zviranjak hrvatske književnosti, *povijesti i dobrih idealov.*²³ Da gradišćanskohrvatski književni jezik postane blizak hrvatskom književnom jeziku (SRH), ili da ga *dostigne - uvođenjem štokavske deklinacije i potpune ijekavštine - to bi bila zadaća (...)* škol, književnikov i osobito novinstva, isticao je I. Horvat²⁴.

6. Zanimljivo je spomenuti da je redakcija časopisa "GLAS" Hrvatskog akademskog kluba u Beču (HAK) g. 1959. prihvatila upravo ono o čemu je I. Horvat pisao Ivšiću, naime, da su gradišćansko-hrvatskom jeziku *otvorena (...)* sva vrata evolucije u okviru južnog štokavskog književnog jezika. Takav su stav *Hakovec* objavili

Kroatisch-deutsches

Wörterbuch

für

Schullehrer.

Mit besonderer Rücksicht auf den Dialekt der Kroaten in der
Kraiser Diözese bearbeitet

von

Johann Hauszer,

Konstanz- und Kaiserlicher Archidiacon.

Geb. in Weinwandbrüden 45 Neutreuher.

Wien, 1858.

Joh. P. Schulbücher-Verlage.

Naslovna stranica Hauszerova rječnika

u svojem "GLASU" označivši novi prijelomni proces spoznaje upotrebe preuzimanja književnog jezika SRH i njegovo prilagođavanje potrebama gradišćanskih Hrvata. Stoga su između ostalog istakli: (...) naš cilj, pa ako hoćete, da to nazovemo i program, jeste, da polako sprovodimo hrvatski književni jezik u naš hrvatskogradišćanski prostor. Zadaća naše nove generacije mora se sastojati u tome, da mi evolucionim putem prihvatimo hrvatski književni jezik svih danas živućih Hrvata. Ako mi radimo na tome, to ne znači, da se i književnici, pisci drama i novela, i pjesnici, moraju ravnati prema nama. Znamo da svaki pisac može pisati dijalektom svojeg zavičaja.²⁵

7. Hrvatski akademski klub (HAK) i danas želi ostati dosljedan spomenutom preuzimanju hrvatskog književnog jezika u "hrvatsko-gradišćanski prostor". Vidljivo je to i u devetom broju "NOVOG GLASA" (1979): (...) HAK je aktivni borac za to, da naš jezik bude još bolji i kvalitetniji. Povezanost s matičnim narodom u SR Hrvatskoj je ovdje važan elemenat. Člani HAK-a mnogokrat posjećuju Jugoslaviju u želji da upoznaju normativni književni jezik, da čim bolje usavršu svoje znanje o jeziku. HAK se je uvijek zalagao za takve veze, zbog toga je i organizator jezičnih tečajev svako ljeta, ki imaju jur dugu i vrlo dobru tradiciju. Nam Gradišćanskim Hrvatom je - bez ikakve sumnje - potrebno OBOGAĆIVANJE NAŠEGA JEZIČNOGA FONDA. HAK se zalaže ovdje za PRIBLIŽAVANJE MATIČNOM NARODU, mi ne kanimo samo očuvati domaći govor donesen iz radnog stana (rodnog, A.J.), nego mi kanimo puni oduševljenja obogatiti našu lipu 'gradišćansku čakavštinu' novimi izrazi iz normativnoga književnog jezika u Jugoslaviji (...). HAK će ali, ča se tiče jezika biti motorna snaga, isto tako odlučno, kako se borimo za ispunjenje člana 7 Državnoga ugovora, ćemo se i boriti za to, da naš jezik postane još bolji i kvalitetniji!

8. Kad je gotovo pred dvadeset godina N. Benčić u članku: *Koji jezik?* pisao, bio je uvjeren da gradišćansko-hrvatska jezična budućnost ima smisla samo ako se nasloni (...) na jezik Hrvatske. (...) Naš narod mnogo debatira o jeziku. Raspravlja o tome koji bi jezik bio najbolji za naš književni jezik, koji bi se razumio i koji bi duhu hrvatskom odgovarao. Problem je vrlo spleten, jer treba stvoriti jezičnu normu, koja će biti podlogom daljnjeg razvitka (...). Izgleda da bi mi gradišćanski Hrvati htjeli neki poseban književni jezik, a ne onaj književni jezik koji već stotinu godina živi kod Hrvata (...). Naše jezično pitanje spada među najglavnija narodna pitanja, jer se na kraju krajeva tiče našega narodnoga opstanka. Da se stvori prostor i mogućnost za opći razvitak svakako je potrebno da se već danas u XX. vijeku stvori i za Gradišćane jedan jedinstveni jezik (...). Izvor kulture može biti samo čist, snažan i općenito prihvatljiv jezik, jer jezik je medium duha i duhovnosti jednog naroda (...). Za jezik, koji bi se jedinstvenim uzeti mogao, smatram ja književni jezik Hrvata (...).²⁶

Iz svega dosad izloženog proizlazi da svi koji su od gradišćanskih Hrvata nastojali da se njihov književni jezik približi štokavskom književnom jeziku zemlje matice (SRH), željeli su zapravo normiranje svojeg jezika, jer *najbolji dokaz protiv asimilacije (...) jest čitati i pisati tako kako je norma jezika.*²⁷

9. Ako se složimo da pod jezičnom normom *razumijevamo ukupnost sredstava jezičnog izražavanja koja su u leksiku i u gramatici, u fonetici i u pravopisu općenito prihvaćena, uzorna, jedino pravilna, općenito upotrebljiva*²⁸, onda je do takva pokušaja normiranja gradišćanskohrvatskog književnog jezika počelo dolaziti g. 1950. kada se pisci naslanjaju na fonetskomorfološke osobine književnog jezika u Hrvatskoj. Od značajnih osobina spomenimo samo neke:

- a) cvijeće, tijesno (ali ostaju pri: mliko, dite)²⁹
- b) ptc. pf. akt. sg. N m. -l > o: pisao, lagao, orao itd.
- c) glas -h izostavljen u L pl.: u lipi hiža, kod zgodni ljudi.
- d) umjesto vse, vsaki: sve, svaki.
- e) upotreba kraćeg G pl. bez -ov: mnogo žen, puno njihovi(h) svojstav,³⁰
- f) L sg. na -u: na nabu (prije na nebi); protetsko va zamijenjeno s u: u vriži (prije va vriži) itd.
- g) prez. pl. 3. l. na -u: ljudi govoru (prije govoridu), sjedu se za stol, prosu, letu itd.

10. U suvremenom pjesništvu gradišćanskih Hrvata³¹ nailazimo na jezične osobine koje potvrđuju težnju za uvođenjem štokavske deklinacije i potpune ijekavštine, kako je bio predložio I. Horvat (v. gore). Pjesme pisane hrvatskim književnim jezikom nalazimo kod Augustina Blazovića i Vladimira Vukovića. Ostali se pjesnici služe štokavskim leksemima počesto radi rime, odnosno, metra, tako da u istom stihu supostoje štokavizmi i čakavizmi.

Blazović se s najviše štokavskih pjesama predstavio u svojoj drugoj zbirci *Rosa i dim*³². Od ukupno devedeset i sedam pjesama raspodijeljenih po naslovu u deset različitih ciklusa, nalazimo više od deset štokavskih književnih pjesama: *Jug* (str. 15), *Pjesnik u jeseni* (45), *Slomljeni vrč* (46), *Picasso - slika jednog života* (49), *Uvela usna* (73), *Jesenska kiša* (84), *Dva mrava* (146), *Padni srce* (148), *Smrt nose konji* (154).

Općenito o spomenutoj zbirci mogli bismo reći da Blazović pored čakavsko-ikavskog izričaja, svjesno preuzima hrvatski književni jezik približavajući se ujedno i pjesničkim uzorima štokavsko-ijekavskog izričaja. Dakle, prisutno je u njegovoj poeziji nastojanje da dostigne vrijednost književnog jezika u SRH. Unatoč takvom svjesnom približavanju u njegovim se pjesmama ogleda interferencija hrvatskog književnog jezika i gradišćanskog jezika; nekoliko pjesničkih sintagmi to i potvrđuje.

(...)

"I ja ću se prignuti slomljen
Da zemlje cjelivam grudu". (Zaručnjica smrt)

(...)

"Budite vjerni ne nek pjesmi, plesu
Nego i milom hrvatskom narječju". (Hrvati na Hati)

(...)

Truni se cvijet
Vrijeda hte vjetri
Snigom zamesti
Svih grobov slijed". (Na grobu)

(...)

Oživit se hoće i škura šuma,
Probudit ju hoće pjesma slavuja.

(...)

Noć mine, tihe zvijezde se gasu...
Gubi boju sanje čarobni cvijet. (Čudan san zimske noći)

(...)

A onda opet brzo otprhaću,
Nevjerne, nestalne kroz cijele dane. (Ja ljubim moje pjesme)

(...)

Zasviraj pjesmu djetinstva moga,
pjesmu, kom je nekad
djed moj ispjevao
zaručnji svojoj
svadbenu pjesmu. (Stari cimbal)

(...)

Dva broda
na lijenim tihim vodama

(...)

Dvi ptice
dvi vesele pjevačice
lebde u večernjem mraku. (Rastanak)³³

V. Vuković, koji je zbirku pjesama *Nemoj brate, pusti ruku*, napisao hrvatskim književnim jezikom, također nije se mogao osloboditi svojih zavičajnih leksema.

Ko kipuće morje
uzbunjena je moja duša;
ko tajanstveni labirint
su moje misli.

One letu simo-tamo
bez ikakvog koncepta,
kot i magla jesu samo
slab produkt momenta.

Tko da mi pomogne
odhitit škurinu
i ov šaren mozaik
sastaviti i voditi k miru?

(Nesastavni mozaik)

Mogli bismo redati stih za stihom i ostalih pjesnika kod kojih se očituju fonetsko-morfološke osobine hrvatskog književnog jezika koje u prvom redu imaju vrijednost jezične nadgradnje, međutim tome valja posvetiti oveću studiju.

11. Na osnovi svega dosad izloženog možemo zaključiti da se u naslanjanju gradišćanskohrvatskog književnog jezika na književni jezik u SRH zrcale momenti koji tome pogoduju, međutim, ima ih koji izazivaju dilemu.

Činjenica je da bi gradišćansko hrvatsko čitateljstvo lakše dobilo u ruke hrvatsku knjigu, koja bi se tiskala u zemlji matici; ostvarilo bi se tako i etničko jedinstvo, a to je glavni faktor protiv asimilacije.

Istina, ima jačih pokazatelja koji izazivaju dilemu oko, toliko u povijesti željenog, preuzimanja hrvatskog književnog jezika kao standardnog jezika u gradišćanskohrvatskom prostoru. Usprkos svih pokušaja da se preuzme i usvoji norma "hrvaćanskog" književnog jezika, dakle, književnog jezika matične zemlje, fonetske, morfološke, leksičke i sintaktičke osobine gradišćanskohrvatskog književnog jezika, ipak govore da je takvu normu teško provesti.

Pri svemu tome valja imati pred očima jezik kuće i jezik škole koji bi trebao biti gradišćansko-hrvatski. Osim toga teško je ostaviti petstogodišnju jezičnu tradiciju potvrđenu kako u književnosti tako i u liturgiji.

I na kraju postavlja se još jedno važno pitanje, naime, ne bi li preuzimanjem hrvatskog književnog jezika kao normiranog jezika gradišćanskih Hrvata, došlo do ubrzane asimilacije? Mislím da su na takvu mogućnost upozorile g. 1963. *Hrvatske Novine* koje su prenijele mišljenje jednog svog čitatelja Gradišćanca koji je u vezi s uvođenjem hrvatskog književnog jezika u škole pisao: (...) *mi bi u prvom redu trebali biti zadovoljni s našim narječjem i to čistim našim gradišćanskim narječjem (...). Ov naš jezik je našem narodu više prilagođen, ar njega on pozna i njega on uz svu svoju slabost još nekako tolerira u školi; dočim književni (hrvatski, A.J.) jezik još i u najbolji seli obični narod odbija.*

Već iz ovakva prigovora, vidljiva je svijest o gradišćansko-hrvatskom svojem književnom jeziku³⁴, koji je kroz stoljeća potvrđivan u književnosti, stoga je, kako je napisao jedan član HAK-a, *negdo potriban, ki njega u svi detalji napiše i ocrta prije nego je prekasno.*³⁵

Slično je još 1665. pisao Ivan Bandulavić: (...) *I ako bi kojemu od štilac (čitalaca) razboritih ovo novo pisanje u čemugodi vele ugodno ne bilo, podaj (za tvoje vminje) krivnu mojemu malu vminju; i našoj dobroj slovinskoga jezika sriči, koji ne imamo poglavita naučitelja nikakova, ki je dosad hotio svomu jeziku pomoć podati, odlučujući stanovito i razlog i način pisma i pisanja, riči, silaba, slova i ortografije, na kojega bi se naučitelja, on koji piše: prinosi (prevodi) i slaže, slobodno mogao nasloniti (...).*^{35a}

Čini mi se da je upravo tu problem, jer do danas pitanje norme gradišćansko-hrvatskog književnog jezika nije riješeno. No krivca ne treba tražiti, već čitav problem valja sagledati u kontekstu povijesne zbilje.

Bez obzira na ovakav ili onakav zaključak, uvjeren sam da će u dogledno vrijeme članovima Hrvatskog akademskog kluba u Beču, poći za rukom da gradišćanski Hrvati participiraju na višoj bazi kulturu matice zemlje, pri čemu će mnogo pomoći nenametljivo unošenje leksika iz hrvatskog književnog jezika; a trodijelni rječnik, gradišćansko-hrvatsko-njemačko-književnohrvatski i gramatika gradišćanskog književnog jezika, bit će pri tom još veća pomoć.³⁶

NIMŠKO-
GRADIŠĆANSKOHRVATSKO-
HRVATSKI
RJEČNIK

Izdjelali

Nikolaus Benecics, Božidar Finka, Antun Šojat,
Josef Vlasits, Stefan Zvonarich

Izdavači:

Ured Gradišćanske Zemaljske Vlade,
Zemaljski arhiv — Zemaljska biblioteka

Komisija za kulturne veze s inozemstvom SR Hrvatske,
Zavod za jezik IFF

EISENSTADT — ZAGREB

1982

*Naslovna stranica Nimško-gradišćansko-hrvatskog rječnika
(1982)*

BILJEŠKE

¹ Usp. Christo *Vasilev*, Die heutige čakavische Schriftsprache der Burgenland-Kroaten, Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Bd. 8, Wiesbaden 1966, 189-237; Aleksandar D. *Duliđenko*, O položaju suvremenog gradišćanskog hrvatskog književnog jezika u Austriji (Po materijalima "Hrvatskih novina", 1970-1975), Čakavska rič, br. 1, Split 1976, 35-63. (s ruskog prevela: Darka Božić). O jeziku književnosti gradišćanskih Hrvata govori opsežna monografija: L. *Hadrovics*, Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert, Wien-Budapest 1974, 5-564 + 12 faksimila; isti, Syntaktische Neuerungen in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten, *Studia Slavica Hungarica*, XIX, Budapest 1973, 59-74, isti: Adverbien als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der

burgenländischen Kroaten, *Studia Slavica Hungarica*, IV, Budapest 1928, 211-249. B. *Finka*, Gradišćanskohrvatski književni jezik: problemi i rješenja, *Rasprave Instituta za jezik*, 3, Zagreb, 1977, 37-41.

² Pavao Vitezović zabilježio je u svojoj *Kronici aliti spomen vsega svieta vikov* (1696, odnosno 1690. kada je tekst priredio za štampu) iseljavanje Hrvata, i to samo jedan period, iz godine 1576. Zbilo se to, kako piše Vitezović, kada "Ferhat paša zvje Bužin, Cazin i ostale dvore v' okolu, na ov kraj Une. Od te dobe od onih gornjih hervatskih stran poče ljustvo bižati prik Mure i Rabe, i nastanjovati se po Panoniji, Austriji, uz Dunaj i prik Dunaja po Moraviji, Ugerskoj i Češkoj Zemlji (...)" . To je zapravo prvi, koliko je dosad poznato, izravni kronološki izvještaj o odlasku Hrvata iz Pokuplja i Pounja. Vitezović nam je time posvjedočio i porijeklo nekih gradišćanskih Hrvata.

M. *Ujević*, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1934, 3-95; H. *Roth*, Das Burgenland eine siedlungsgeographische Studie, disertacija, Wien 1923; J. *Breu*, Die Kroatenansiedlung in südostdeutschen Grenzraum, disertacija, Wien 1937, isti: Die Kroatensiedlung im Burgenland und den anschließenden Gebieten, Wien 1970, V-XIV, 1-217 + 32 fotografije i 17 karata. v. tamo priloženu bibliografiju o naseljavanju gradišćanskih Hrvata; M. *Valentić*, Novija povijest gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati, izd. Čakavski sabor, Zagreb 1973, 15-39; Květa *Kučerová*, Chorvāti a Srbi v strednej Európe (K etnic-kym, hospodarskym a socialnym otázkam v 16.-17. Stor.), Bratislava, Veda 1976; Kroz povijest gradišćanskih Hrvata, izd. Institut za hrvatsku povijest, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1977. + A. Jembrih, Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur Burgenländischen Kroaten (prikaz), Österreichische Osthefte, Jhg. 21, Heft 2, Wien 1979, 157-159.

³ Usp. J. *Hamm*, Hrvatska proza Marulićeva vremena, Čakavska rič 1, Split 1972, 23-33.

⁴ V. J. *Vončina*, Traganja hvarskog kruga, *Croatica* 2, Zagreb 1971, 101-133.

⁵ Usp. N. *Benčić*, Gradišćanski Hrvati između jučer i sutra, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 41-59, isti, Abriß der geschichtlichen Entwicklung der burgenländisch-kroatischen Schriftsprache, Wiener slavistisches Jahrbuch XVII, Wien 1971, 15-28.

⁶ A. *Belić*, M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, Prag-Heidelberg 1927, 240.

^{6a} A. *Karall*, Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, disertacija, Wien 1967.

⁷ V. M. *Valentić*, Gradišćanski Hrvati u prošlosti i sadašnjosti, Gradišćanski Hrvati od XVI stoljeća do danas, Zagreb 1970, 18-26.

⁸ V. ovdje bilješku 1 = *Hadrovics*.

⁹ Isto, *Vasiljev*, *Duličenko*.

¹⁰ G. Neweklowsky, Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete, ÖAW, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXV, Wien 1978, 3-376 + 52 dijalektološke karte. usp. prikaz Mije Lončarića u Wiener slawistisches Almanach, Bd. 3, Wien 1979, 310-314; H. Koschat, Die čakavisches Mundart von Baumgarten im Burgenland, ÖAW, Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. XXIV/2, Wien 1978, 3-298; M. Lončarić, Dva djela o jeziku gradišćanskih Hrvata (prikaz i ocjena knjige Helene Koschat i G. Neweklowskog), Suvremena lingvistika br. 21-22, Zagreb 1980/81, 76-77. Istraživanjem gradišćanskih dijalekata još su se bavili: Stjepan Ivšić, v. bilj. 19; I. Brabec, Hrvatski govori u Gradišću, Gradišćanski Hrvati, Čakavski sabor, Zagreb 1973, 61-90; B. Finka, O čakavskom dijalektu gradišćanskih Hrvata, Čakavska rič, 2, Split 1976, 65-81; I. Brabec, Vlahijski govor, Ljetopis JAZU, knj. 67, Zagreb 1963; isti, Govori podunavski Hrvata u Austriji, Hrvatski dijalektološki zbornik, JAZU, knj. 2, Zagreb 1966; usp. također: I. Milčetić, Među Hrvatima Donje Austrije i Zapadne Ugarske; O moravskim Hrvatima, Vijenac, br. 30, Zagreb 1898; V. Vážný, O chorvátském "kajkavském" nářečí Horvátského Gróbu, u knjizi: A. Vaclavík, Podunajská dedina v Československu, Bratislava 1925, 111-176; isti, Ikavismy a ekavismy v kajkavském charvátském nářečí Horvátského Gróbu na Slovensku, Sbornik Matice slovenskej 4, 65-70; isti, Čakavské nářečí v slovenském Podunají, Sbornik Fil. fak. Univ. v Bratislavě V, 47 (2), str. 121-336; A. V. Isačenko, Die kroatischen Enklaven im Burgenland, Slavische Rundschau 10, Wien 1938, 114-118. Vatroslav Jagić je u Rigerovu Slovníku Naučnom 1864. pod naslovom "Jihoslované" dao pregled rasprostranjenosti i porijeklo ugarskih Hrvata i njihove književnosti. Usp. Jihoslované. Obraz národopisno-literární (Vyňato ze "Slovníka Naučného"), V Praze 1864, 29-32, 284-285.

¹¹ To je zapravo "eine sonderbare Art von Schriftsprache, die einerseits das gesprochene čakavisches erhalten will und andererseits das System dem Schriftkroatisch in Kroatien, das štokavisches ist, anpassen möchte. So kommen wir dazu, daß viel daran, daß die gegenwärtige Burgenländisch-Kroatische-Schriftsprache dem dialektologischen Leser als nicht konsistent erscheint, eigentlich der Rechtschreibung, die z. B. das Diphthongieren in den vorderen Registern als Jotierung bezeichnet und es so dem Schriftkroatischen optisch näher rückt, zuzuschreiben ist. Für die Vertreter einer eigenen autonomen Variante wäre es da besser gewesen, wenn sie bei der älteren ie-Variante geblieben wären und einfach POSIEDSTVO, CIELI, SLIEDEĆI, LIETA statt POSJEDSTVO, CIJELI, SLIJEDEĆI, LJETA schreiben würden (...)" . J. Hamm, Stellung und Bedeutung des Burgenländisch-Kroatischen innerhalb der slawischen Sprachenfamilie, Symposium Croaticon, HAK, Beč-Wien 1974, 171-172 i d.

¹² O porijeklu gradišćanskih Hrvata v. Neweklowsky bilj. 10 i Koschat - ovdje.

¹³ usp. Z. Vince, Filološke škole 19. stoljeća u razvoju hrvatskog književnog jezika, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 10, Zagreb 1968, 161-173.

¹⁴ V. Benčić, Abriß..., 17-18. Usp. recenziju Mažuranićeve Slovnice: M. Moguš, Dvije gramatike Antuna Mažuranića, Suvremena metoda nastave hrvatskog ili srpskog jezika, 3, Zagreb 1978, 137-142; v. još, Z. Vince, Putovima hrvatskog književnog jezika, Zagreb 1978, 312-313.

¹⁵ V. Benčić, Gradišćanski Hrvati između jučer i sutra, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 51; Martin Meršić, Znameniti i zaslužni gradišćanski Hrvati, Čakavski sabor, Zagreb 1972, 55-56.

¹⁶ V. Benčić, Gradišćanski Hrvati između jučer i sutra, 51; Martin Meršić, Znameniti i zaslužni gradišćanski Hrvati, Čakavski sabor, 1972, 55-56.

¹⁷ Kurelac se zalagao za stariji tip književnog jezika temeljen na "drevnjacima", tj. tekstovima napisanim prije sedamnaestog stoljeća. Tako se on npr. borio za kodifikaciju starog oblika genitiva množine bez nastavka -a i -ah (žen, otac, skolov). Takvih oblika ima danas i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. O Kurelčevim nastojanjima v. Lj. Jonke, Problematika norme hrvatskog književnog jezika u sinkronijskom i dijakronijskom aspektu, Jezik, 2, Zagreb 1974/75, 33-39.

¹⁸ O Miloradiću v. *Bencies* Nikolaus, Mate Meršić-Miloradić 1850-1928, neobjavljena disertacija, Beč 1963.

¹⁹ V. Benčić, Abriß der geschichtlichen Entwicklung der burgenländisch-kroatischen Schriftsprache, Wiener slavistisches Jahrbuch, XVII, Wien 1971, 21. Na osnovi takva naslanjanja valja shvatiti Demetera Linzera: "(...) Bilo je od početka jasno i leži u naravi stvari, da smo i dalje morali iskati duhovnu hranu za našu vlastitu kulturu i našu narodnost pred svim u Zagrebu, u Hrvatskoj". Usp. 40 ljet hrvatsko kulturno društvo 1929-1969, Železno 1969, 46.

²⁰ Prvu monografiju o I. Horvatu napisao je Robert Hajszan, Ignac Horvat, Pinkovac 1979, 1-123; v. prikaz iste monografije u časopisu "Marulić" br. 1, Zagreb 1980.

²¹ Stjepan Ivšić, Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata gradišćanaca. Priredio i dijelom obradio Božidar Finka u djelu: S. Ivšić, Izabrana djela iz slavenske akcentuacije, Slavische Propyläen, München 1971, 723-798, v. pismo, 765.

²² Isto, 766.

²³ Citirano prema Hajszanu, 26-27.

²⁴ I. Horvat, Razvitak gradišćanskoga hrvatskoga pisma, GRADIŠĆE-KALENDAR, Železno 1971, 66-84, posebno 70. Horvat je također svojevremeno istaknuo: "(...) Karall, Feržin, Klaudus hrvatstvu Gradišća (...) otvorili su vrata hrvatskoga novinstva i književnosti i stim ga povezali sa sveopćom kulturom Hrvata. Prva posljedica toga povezivanja je bila, da se je naš starinski (...) pismeni jezik počeo držati barem glavnih gramatikalnih pravila i obogaćivati se rječnikom hrvatskoga književnoga jezika." 40 ljet hrvatsko kulturno društvo 1929-1969, Železno 1969, 31-32. Valja istaći da su gradišćanski Hrvati već 1858. godine imali jedan pri-

ručni rječnik, dakle u vrijeme ilirskoga preporoda. Đurski kanonik i arhidakon (Raab, Győr) Fabian Hauszer sastavio je rječnik za učitelje s obzirom na dijalekat Hrvata u đurskoj dijecezi (Raaber Diözese) pod naslovom: *Kroatisch-deutsches Wörterbuch für Schullehrer. Mit besonderer Rücksicht auf den Dialekt der Kroaten in der Raaber Diözese bearbeitet von Fabian Hauszer, Domherrn und Rabauer Archidiakon. Geb.(oren) in Leinwandrückten 45 Neukreuzer. Wien, 1858. Im k.k. Schulbücher-Verlage. I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografija hrvatska, Dio prvi, Zagreb 1860, 50, [563] znao je za taj rječnik. O Hauszerovu rječniku piše V. Putanec, v. *Hrvatski dijalektološki zbornik JAZU*, knj. (u tisku). Uspoređujući spomenuti rječnik s *Rječnikom ilirskog i njemačkog jezika* (Beč 1853) Rudolfa Fröhlicha Veselića, lako se da zaključiti da je Hauszer koristio upravo taj rječnik, (v. Putanec, n.dj.).*

Hauszerov rječnik obuhvaća 195 stranica, formata osmine (8°) i podijeljen na 18 paragrafa čiji naslovi podsjećaju više na podjelu u gramatici hrvatskoga jezika. Nakon što je kratko objasnio kratice, akcenatske i grafijske znakove, kao npr. (´) *kratki slog*, (˘) *dugi slog*, (^) *slog se (u govoru) oteže* (circumfleks, A. J.), (˘) *na ě izgovara se kao ie ili i*, (˘) *na š jednak je njem. sch*, mađ. *s*, (˘) *na ž jednak je franc. j*, mađ. *zs*, (˘) *na č glasi kao njem. tsch*, mađ. *cs*, (˘) *na ě glasi kao tje*, mađ. *ty*, Hauszer počinje rječnikom: 1. *Imena samostavna ili samostavnici* (Hauptwörter, str. 1, A-ž), 2. *Pridjevi ili pridavnici* (Beiwörter, str. 91, A-ž), 3. *Pomanjujuća imena* (Verkleinerungswörter, str. 120), 4. i 5. *Stupnjewanje* (Vergleichungsstufe, str. 120), 6. *Brojevi glavni* (Grund- oder Hauptzahlen, str. 121), 7. *Brojevi redni* (Grundzahlen, str. 122), 8. *Brojevi razmerni* (Proportional- oder vervielfältigungszahlen, str. 122), 9. *Brojevi razdelni* (Eintheilungszahlen, str. 123), 10. *Ulomci* (Brüchzahlen, str. 123), 11. *Zaimena* (Fürwörter, str. 124), 12. *Glagolji* (Zeitwörter, str. 125, A-ž), 13. *Prislovja* (Nebenwörter oder Adverbien, str. 175, A-ž), 14. *Predlozi* (Vorwörter, str. 190), 15. *Veznici* (Bindewörter, str. 191), 16. *Medumetak* (Zwischenwort, str. 192), 17. *Znaki razlikujući* (Unterscheidungszeichen, str. 193), 18. *Měseci godine, godišta, lěta* (Monate des Jahres, str. 193). Spomenuti rječnik Fabiana Hauszera (jedan primjerak) ima knjižnica JAZU, sign. 27348.

²⁵ Citirano prema Valentiću, *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati*, Zagreb 1973, 37.

²⁶ Osim toga Benčić postavlja u članku "Koji jezik?" pitanja: Da li moremo ostati pri starom jeziku? a) do 1948, b) pri jeziku ki se upotrebljava od 1948. i c) drugo novo rješenje... Usp. Benčić, *Koji jezik?*, GLAS, časopis za politiku i kulturu god. V, br. 2, Wien-Beč, 1961, 11, 17.

²⁷ Benčić, *Naš najdragocjeni jerb - naš jezik*, NOVI GLAS, Magacin hrvatskoga akademskog kluba, god. IX, br. 2, Beč-Wien 1977, 13.

²⁸ Lj. Jonke, *Hrvatski književni jezik danas*, Zagreb 1971, 24.

²⁹ Usp. I. Horvat, n. dj., 70.

³⁰ *Hrvatski kulturni časopis iz Gradišća POKUS*, br. 1 izd. Institut za narodne grupe Rušta (Rust) 1978. ističe kako će jezik u njem biti "naš gradišćanski hrvatski".

³¹ Usp. N. Benčić, Pjesništvo gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 97-106; I-L. Sučić, Dijalekti i književnost gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1973, 91-95.

³² Zbirka je tiskana kao 25. knjiga (izdavačke djelatnosti) Hrvatskog štamparskog društva u Železnom.

³³ primjeri iz spomenute zbirke.

³⁴ Njegov opis sinkronijski v. kod Hadrovicsa, n. dj.

³⁵ Peter Tyran, Postoji književni jezik? NOVI GLAS, br. 1, Beč 1980, 20. Tyran kao da je želio parafrazirati konstataciju Lj. Jonkea: "(...) za pravilan razvitak književnoga jezika i potrebno je i korisno, da lingvistička teorija održava korak s njegovim razvitkom i da pomaže i piscima, koji stvaraju uzus, i mladim generacijama, koje se bez nje ne mogu da snadu. Potreba i težnja za određenošću i točnošću u jezičnom izričaju/izražaju nužno zahtijeva postojanost, dođuše elastičnu, koju ne mogu ostvariti samo književnici, nego i lingvisti svojom sistematskom i svijesnom brigom o jeziku.", Lj. Jonke, Hrvatski književni jezik u 19. i 20. stoljeću, Zagreb 1971, 229-230.

^{35a} I. Bandulavić, Pištrole i evanđelja priko svega godišta novo istomačena po razlogu misala dvora rimskoga... V Bnecih... M.DC.LXV. (1665).

³⁶ 27. svibnja 1982. u povijesti gradišćanskih Hrvata ostat će zlatnim slovima upisan u kalendar kulturnopovijesnih događaja. Tog je dana u Železnom (Eisenstadt) predstavljen javnosti novi rječnik: *Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik*, koji je Rješanjem Saveznog ministarstva za školstvo i umjetnost od 17. rujna 1980. br. 25.851/1-14a/79, prema članu 14 stavak 2 i 5 Zakona o školstvu br. 139/1974, proglašen prikladnim za upotrebu u nastavi srednjih i opće obrazovnim višim školama za nastavni predmet iz hrvatskoga jezika, pod brojem školske knjige 1007. Ovo ističem poradi toga što se rječnik pojavio kada ovaj prilog još nije bio u tisku.